

»Brez zdravstvene kartice nisi nihče«

Intervju z dr. Aleksandrom Dopljarjem, zdravnikom in ustanoviteljem Ambulante in posvetovalnice za osebe brez zdravstvenega zavarovanja, ki deluje v Ljubljani in Mariboru. Med uporabniki te ambulante so tudi številni izbrisani.

U. L. Č.: Kot zdravnik v ambulanti za osebe brez zdravstvenega zavarovanja ste se verjetno pogosto srečali z izbrisanimi. Kdaj in kako ste jih prvič opazili?

A. D.: Izbrisane sem opazil že prej, zares pa sem se z njimi srečal, ko sem začel delati v ambulanti. Upokojil sem se leta 1991 in potem kot upokojeni zdravnik honorarno delal v ambulanti v Mengšu, kamor so prihajali ljudje, ki niso imeli zavarovanja. V času socializma oseb brez zdravstvenega zavarovanja tako rekoč ni bilo. Preden je slovensko zdravstvo sprejelo kapitalistično usmeritev, smo ljudi brez zavarovanja medicinsko pregledali, tako kot vse druge. Tudi napotnice, ki smo jih pisali takim ljudem, nikoli niso prišle nazaj, kot danes, z argumentom, da nimajo pokritja.

V začetku devetdesetih, z novimi pogoji dela, s kapitalistično usmeritvijo, se je takoj začelo zatikati, ko je po zdravstveno pomoč prišel kdo, ki ni imel zdravstvenega zavarovanja. Med njimi so bili tudi izbrisani. Tako sem prve izbrisane srečal že v začetku devetdesetih let: prihajali so in rekli, da niso

zavarovani in da nimajo denarja – takrat še nihče od njih ni utemeljeval, da je izbrisan. To smo ugotovili šele pozneje, ko se je začelo o tem pisati v časopisih.

U. L. Č.: Kako si danes, na podlagi izkušenj z izbrisanimi prebivalci, ki ste jih zdravili, razlagate izbris?

A. D.: Problem izbrisa je v tem, da so bili ljudje postavljeni v nemogoč položaj, naj se v šestih mesecih odločijo, ali bodo zaprosili za slovensko državljanstvo ali ne. S to zahtevo smo jih spravili v silno stisko, saj je večina izbrisanih imela kakšno lastnino v republikah nekdanje Jugoslavije. Mnogi izmed njih se niso mogli odločiti, da bi zaprosili za slovensko državljanstvo, saj je bilo v tistem času vsem jasno, da jim bodo v drugih republikah nekdanje Jugoslavije – če ne bodo sprejeli njihovega, ampak slovensko državljanstvo – to imovino odvzeli. Vedeti moramo, da so ti ljudje celo življenje investirali svoj prigran denar v to lastnino in mislili, da bodo nekoč, ko bodo upokojeni, lahko v njej uživali. Je pa tudi veliko drugih izbrisanih, ki

so prosili za slovensko državljanstvo, a so jim ga zavrnilo. Spomnim se številnih primerov. Recimo, medicinska sestra, ki je prosila za državljanstvo in je bila takrat še v višji šoli za medicinske sestre. Preostali družinski člani so zanjo podpisali, da jo bodo vzdrževali, a je na prošnjo dobila negativen odgovor. Tako so vsi člani njene družine dobili državljanstvo, le ona ne.

Silno sprenevedanje je, ko se govori, da so bili izbrisani protidržavni elementi. Morda je bil en odstotek izbrisanih zaposlen v JLA. Verjetno jih je bilo še manj naklonjenih velicosrbski ideji.

Skoraj vsi izbrisani so delavci, ki so leta in leta v Sloveniji garali, nato pa bili pahnjeni v položaj, ko je bilo zaradi izbrisa to delo izničeno. Zakaj? Zaradi slovenske ksenofobije.

U. L. Č.: Izbrisani so bili leta 1992 soočeni s številnimi birokratskimi labirinti, pri čemer so morali, če so si hoteli urediti pravni status, izpolnjevati izključujoče se in težko dosegljive pogoje. Tisti, ki so hoteli pridobiti slovensko državljanstvo, so morali med drugim opraviti zelo zahteven izpit iz slovenskega jezika. Tako so bili tudi profesorji slovenščine – posredno – med tistimi, ki so odločali, kdo bo dobil državljanstvo in kdo ne.

A. D.: Ljudje se vse premalokrat zavedajo, kako zelo je posameznika šokiral izbris: prišel je na urad, od njega so zahtevali dokumente in uradnik jih je pred njim uničil, preščipnil. Nihče pa jim ni hotel ali znal razložiti, zakaj. Veliko ljudi je bilo povsem nepoučenih. Nekateri so imeli slabo izobrazbo. V številnih primerih so opravljali najslabše kvalificirana dela – recimo čistilke, delo pri traku ipd. Znašli so se v nemogočem položaju, da niso mogli nikamor oditi, in tako so prestrašeni životarili kot v getu, poniknili so iz družbenega življenja. Kaj pa naša dejanja pred tem? Množično smo jih uvažali v Slovenijo, jih spravljali v samske domove, tam pa so imeli stik samo sami med seboj. Nenadoma,

pa od njih zahtevamo, naj povsem obvladajo slovenščino. Z mnogimi od njih ni tako rekoč nihče govoril slovensko. Mi smo od njih zahtevali znanje slovenščine, sami pa nismo ničesar naredili, da bi slovensko znali. Potem ko smo jih pustili na cesti, jih izbrisali, smo jim dali izredno visoke standarde in cene za izpite slovenščine – tem pogojem pa je redko kdo zadostil.

U. L. Č.: Kot zdravnik in vodja ambulante pogosto poskušate povrniti izbrisanim tisto, česar jim tako po pravni poti kot preko političnega boja še vedno ni uspelo pridobiti – govorim o pokojninah in invalidninah. S kakšnimi težavami se srečujete, na primer, ko invalidsko komisijo soočate s primeri izbrisanih?

A. D.: Na invalidski komisiji se pogosto norčujejo iz nas, ko jim predstavimo primere oseb, ki so bile izbrisane in imajo danes hude telesne poškodbe. Kot njihov zdravnik pogosto pošiljam prošnje za odobritev invalidnin na to komisijo, a mi potem komisija odgovarja najbolj neverjetne stvari.

Recimo, osebi, ki ima hudo tuberkulozo in uporablja le 20 odstotkov zmogljivosti pljuč, dodelijo le tretjo kategorijo invalidnosti, kar pomeni, da naj bi bila ta oseba sposobna za »ustrezno lažje delo«! Hkrati pa zapišejo, naj ta oseba nadaljuje »ustrezno zdravljenje«, pri čemer že 15 let nima dela, ker je bila izbrisana in se ves ta čas ni mogla legalno zaposliti. No, pri tem pa mi ta komisija ne pove, kako naj ga »ustrezno zdravim«, če gre za osebo brez stanovanja in hrane! Poleg tega invalidska komisija pogosto še pripiše, da priporoča »dietno prehrano in sprehode«; naj jim torej razlagam, da se ta oseba že več let »sprehaja«, ker je brezdomec? Da je njen jedilnik vedno dieten, ker nima na krožniku ničesar? Komisija pogosto tudi priporoča »nadaljevanje zdravljenja«, katerega večina sploh ni imela, saj nimajo zavarovanja!

Svinjarija invalidske komisije je v tem, da so ljudje, ki delajo tam, sicer dobri specialisti,

a so povsem pozabili na Hipokratovo prisego, da moraš človeku pomagati in ne škoditi. Če za osebo, ki je tuberkulozni bolnik in nujno potrebuje zdravljenje, zapišejo, da je sposobna za svoje delo, pomeni, da so popolnoma zgrešili poanto. Na eni strani so z izgubo dokumentov izgubili zaposlitev, na drugi pa so podjetja in tovarne, v katerih so delali, pogosto propadla, zdaj ne delujejo več, tak primer je recimo Tovil. Invalidska komisija po 15 letih presodi, da je človek sposoben za delo, ki ga je imel pred 15 leti, pri tem pa se ne zavedajo preprostih dejstev: da je bil 15 leti mlajši, da je imel možnost opravljati to delo, ker je imel redno delovno razmerje, danes pa imamo pred seboj človeka, ki je ves ta čas živel izolirano ...

Vedeti moramo tudi, da so se na področju invalidnin zgodile v kratkem času velike spremembe. V nekdanji Jugoslaviji je na primer človek s tretjo kategorijo invalidnosti, ki ni našel zaposlitve, za čas čakanja na zaposlitev dobival nadomestilo, ki je bilo 80 odstotkov njegove zadnje plače. Danes pa se to nadomestilo izračuna na podlagi višine pokojnine, ki bi jo dobil pod pogoji, ki jih ima v tem trenutku, temu znesku pa se odšteje 40 odstotkov – v večini primerov dobimo zelo mizerne vsote. K meni prihajajo ljudje, ki prejemajo mesečno 120 ali 130 evrov nadomestila. Ni mi jasno, kako lahko človek s tem preživi.

U. L. Č.: Po vaših izkušnjah invalidska komisija izbrisanim bodisi ne dodeli invalidnin bodisi dobijo le tretjo kategorijo invalidnosti. Ste seznanjeni s primeri oseb, ki so dobile prvo kategorijo invalidnosti?

A. D.: Redko, a obstajajo tudi taki primeri. Vendar tu nastanejo novi problemi, o katerih se malo govori. Recimo, ravno zdaj obravnavam primer izbrisane osebe, ki je dobil prvo kategorijo invalidnosti, a ker je sporazum med Bosno in Hercegovino in Slovenijo na tem področju že podpisan, ne pa še ratificiran, ne more dobiti finančnega nadomestila.

Šele ko bo ta sporazum pravnomočen, se bo delovna doba v Bosni lahko štela v slovensko pokojnino. Tako je prejel odločbo o priznanju prve kategorije invalidnosti, a je bilo v njej zapisano, da mu ne priznavajo denarnega nadomestila, ker nima potrebne delovne dobe. To potrebno delovno dobo pa ima, a le, če se slovenski prišteje še delovna doba v Bosni. Takih primerov je več. Tudi ko bo sporazum ratificiran, je vprašanje, ali bodo tem ljudem naknadno, za nazaj, dodeljevali finančna nadomestila. Dvomim. Pri vsem tem se vseskozi pozablja, da je bila Jugoslavija ena država in da so izbrisani desetletja plačevali prispevke tej državi!

U. L. Č.: Kako pa je s pokojninami?

A. D.: Veliko izbrisanih nima pokojnine, četudi imajo vse pogoje za to. A tudi če jo dobijo, se pogosto zaplete še drugje: človek ne dobi pokojnine, ker nima davčne številke, te pa nima, ker nima dovoljenja za stalno bivanje. Dobro se spomnim primera, ko je šel človek na davčni urad z odločbo o pokojnini, a ni dobil davčne številke, ker ni imel dovoljenja za stalno bivanje, tega pa ni dobil, ker ni imel sredstev – torej tudi če dobiš pokojnino, je v resnici ne dobiš!

U. L. Č.: Ministrstvo za zdravje se do zdaj ni opredelilo do problema izbrisanih, pri čemer slovenskih zdravstvenih delavcev tudi ni seznanilo, kako naj ravnajo, ko pri njih iščejo medicinsko pomoč izbrisani brez zdravstvenega zavarovanja. V tem pogledu so bili zdravstveni delavci vseskozi prepuščeni svoji lastni presoji – kako so se, po vaših izkušnjah, obnašali do izbrisanih? Ali ste zasledili določen skupen vzorec vedenja in ali se je ta od leta 1992 spremenil?

A. D.: Mislim, da se ves čas enako obnašajo. V ambulantah v manjših krajih izbrisane pogosto pregledajo, ne da bi to zabeležili. Brezplačno. V večjih krajih pa se zatika predvsem pri administrativnih delavcih. Izbrisani namreč ne

morejo priti mimo administrativnega delavca: ko izbrisani na urgencah, v bolnišnicah ali v zdravstvenih domovih ne morejo pokazati kartice zdravstvenega zavarovanja, ker je ponavadi nimajo ali je nimajo »podaljšane«, jih takoj odklonijo. Ne glede na njihovo zdravstveno stanje. Brez zdravstvene kartice nisi nihče.

U. L. Č.: Na kateri točki svojega terapevtskega itinerarja izbrisani pridejo v vašo ambulanto – pridejo šele, ko ugotovijo, da jim druge zdravstvene ustanove ne bodo dale zdravstvene pomoči, ali pridejo že prej?

A. D.: V glavnem pridejo tisti, ki so že prej iskali pomoč drugod. Ne le izbrisani, ampak tudi drugi – migranti, brezdomci – pogosto najprej sami iščejo pomoč, pozneje se obrnejo na centre za socialno delo, nevladne organizacije in ti jih pošljejo k nam. Lahko bi rekli, da vse naše komitente vidimo kot eno skupino, ki se ji dogaja enako: če nimajo zdravstvene kartice, ne dobijo zdravstvene pomoči. Tako nimajo druge možnosti kot priti k nam. Le izjemoma jim pomaga kdo drug.

U. L. Č.: Številnim izbrisanim, ki so v Sloveniji brez vsakršnega pravnega statusa, ste pomagali s tem, da ste se – na napotnicah za specialistične preglede, za sprejem v bolnišnice ali v receptih za lekarne – sklicevali na 7. člen Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju. Kaj govori 7. člen oziroma kako ga vi interpretirate?

A. D.: Poglejte, 7. člen govori o tem, da imajo do nujnega zdravstvenega varstva pravico osebe brez zdravstvenega zavarovanja. Kaj pomeni nujno zdravstveno varstvo? To naj bi bili vsi ukrepi, namenjeni ohranjanju življenja, preprečitvi poslabšanja zdravstvenega stanja. Po moji interpretaciji 7. člen obsega vse ukrepe v medicini: katero zdravljenje pa ni usmerjeno v ohranjanje življenja ali preprečitev poslabšanja zdravstvenega stanja? Izjema so le kakšne

lepotne operacije, ki so presežek. Enako po mojem velja za zdravila: bolnik potrebuje neko zdravilo, da bi ohranil svoje zdravstveno stanje.

Seveda mi mnogi oporekajo. Sekretar Ministrstva za zdravje dr. Dorjan Marušič ta člen bere restriktivno. Tako, recimo, misli, da je v primeru zloma roke to, da vam dajo mavec na roko, v domeni 7. člena, če vam mavec snamejo, pa že ne spada več pod 7. člen. S takim restriktivnim razumevanjem imamo pogosto težave. Tako smo na primer nekemu težkemu sladkornemu bolniku predpisali insulin, a so nam v eni od zdravstvenih ustanov oporekali, češ da to ni v skladu s 7. členom. Enako je s cepivom za otroke, ki po njihovem mnenju ne spada pod 7. člen, po mojem mnenju pa gotovo spada.

U. L. Č.: Lahko bi rekli, da vaša ambulanta vzpostavlja nov način branja 7. člena in s tem nov model praks v zdravstvu, ki izhajajo iz takega branja.

A. D.: To poskušamo. Veliko zdravstvenih delavcev ne pozna 7. člena, tudi v lekarnah ga ponekod ne poznajo. Tako nezavarovani osebi zdravil preprosto ne dajo. To ne velja za vse lekarne; nasproti Poliklinike lahko nezavarovana oseba s posebnim receptom dobi zdravila.

Ta neinformiranost lekarn se mi zdi zelo sporna, zato sem predsedniku zdravstvenega sveta napisal pismo, s katerim sem ga prosil, naj Ministrstvo za zdravje izda navodilo lekarnam, naj na podlagi 7. člena zdravila izdajajo in potem račun pošljejo Ministrstvu za zdravje. Kajti namen vsakega zdravila, ki ga dobi pacient, je, da bi njegovo zdravstveno stanje izboljšalo ali pa vsaj obdržalo na ravni, na kateri je – to se pravi, da je v skladu s 7. členom. Če izhajamo iz tega, kar pravi sekretar na Ministrstvu za zdravje – da dajanje mavca spada v 7. člen – zakaj se potem pri zdravljenju številnih drugih bolezni ne bi mogli sklicevati na ta člen?